

vaktinin, ufuktaki beyazlığın ortalığı tamamen aydınlatması ve ardından kırmızılığın belirmesiyle başlayacağına dair bazı sahâbî ve tâbiîn âlimlerinden nakledilen görüş rağbet bulmamıştır. Çünkü âyette geçen, "Sabahın beyaz ipliği -aydınlık- siyah iplikten -karanlık- ayırt edilinceye kadar yiye için" ifadesi (el-Bakara 2/187), aydınlığın karanlık içinde bir çizgi halinde belirgin olduğu bir zamana işaret ettiği gibi sahih rivayetler de bu yorumu desteklemektedir. Ayrıca imsakin başlamasıyla sabah namazı vakti de girdiğinden imsakte güneşin doğmasından önceki kızılığın esas alınması halinde sabah namazını kılmak için yeterli bir zaman kalmamaktadır.

Sahurun geciktirilmesinin müstehap oluşu imsak vakti girmediği söz konusudur. Vaktin girip girmediği hususunda tereddüt varsa bir şey yenilip içilmesi mekruh olur. Yenmesi durumunda daha sonra fecrin doğmuş olduğu anlaşılırsa oruç tutulur, fakat kazâsı gerekir. Kişinin imsak vaktinin henüz girmediğini zannedip yemesi veya vaktin girdiğine dair kanaati ağır basarak yemesi halinde de hüküm böyledir. Ancak bu son durumda, fecrin doğup doğmadığı belirlenemese bile ihtiyaten kazâ gerektiğine dair Hanefî mezhebinde bir görüş bulunmakla birlikte kuvvetli görüş kazâ gerekmediği yönündedir. Mâlikîler'in çoğunluğu, fecir konusunda şüphe varken bir şey yenildiğinde fecrin doğmadığı kesinlik kazanmasa da kazâ edilmesi gerektiği görüşündedir.

Vücûb şartlarındaki bazı eksiklikler veya meşrû mazereti sebebiyle ramazan ayında oruç tutmayanların bu durumu ortadan kalktığında imsak gerekip gerekmediği konusu tartışmalıdır. Ramazanda çocuğun bulûğa ermesi, hayızlı veya nifaslı kadının temizlenmesi, hastanın iyileşmesi, yolcunun evine dönmesi halinde Hanefîler'e göre günün kalan kısmının oruçlu gibi geçirilmesi vâciptir. Mâlikî ve Şâfiîler'e göre ise imsak yapmak zorunda değildir. Hanbelî mezhebinde bu hususta iki farklı görüş vardır. Ancak imsaki zorunlu görmeyenlere göre de çocuk, hasta ve yolcu güne oruçlu başlamış, daha sonra da bozmamışsa orucunu sürdürmesi gerekir. Bu durumda olan kimselerden imsak yaparak oruçlulara benzemelerinin istenmesi, ramazan ayına karşı gösterilmesi icap eden saygının bir gereği olduğu gibi diğer insanlar nazarında töhmet altında kalmama amacı da taşımaktadır. Bu kişilerin imsake uymamaları halinde,

mübârek güne saygı göstermede kusurlu olmaktan dolayı günah işlemiş sayılmakla birlikte mazeretleri sebebiyle tutamadıkları diğer günler gibi o günün orucunu da kazâ etmekten başka dinî açıdan sorumlulukları yoktur (ayrıca bk. FECİR; SAHUR).

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Şıyâm", 39-44; Ebû Dâvûd, "Şavm", 18; İbn Rüşd, *el-Mukaddimât*, Kahire 1325, I, 176-178, 185-186; Kâsânî, *Bedâ'îc*, II, 75, 77, 86, 105-106; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), III, 85-86, 133-137, 169-170; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd - Ali Muhammed Muavvaz), Beyrut 1412/1992, II, 228, 236-238; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 51, 194, 201, 206; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), II, 371, 377, 405-408, 419; Yakup Çiçek, "Kur'an'da Fecir Kavramı", *MûlîfD*, sy. 7-10 (1989-92), s. 177-194; "İmsâk", *Mu.F*, VI, 255-256.

MEHMET ŞENER

el-İMTÂ' ve'l-MUÂNESE

(الإمتاع والمؤانسة)

Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin
(ö. 414/1023)

ilmî, edebî ve felsefî mahiyetteki
sohbetleri içeren eseri.

Ebû Hayyân et-Tevhîdî, 370 (981) yılının sonlarına doğru Rey'den Bağdat'a dönünce dostu Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî onu Büveyhî vezirlerinden İbn Sa'dân ile tanıştırmıştı. Bûzcânî, vezirin köşkünde gecelerin yapılan toplantılarda sohbet konuları meseleleri kaleme almasını Tevhîdî'den istemiş, o da bu sohbetleri kırk başlık altında ve üç cilt halinde yazarak dostuna takdim etmiştir. İbnü'l-Kiftî ise kitabın yazılış sebebini şu olaya bağlamaktadır: IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısında Bağdat mantık okulunun tanınmış hocalarından olan Ebû Süleyman es-Sicistânî cüzamlı ve şaşa olduğu için halkın arasına giremez; evine kapanarak sadece talebeleriyle görüşür; bir yandan da devletin üst kademelerinde olup bitenlerden haberdar olmak ister. Bu konudaki bilgileri, devlet büyüklerinin meclisine katılan talebesi Tevhîdî kanalıyla elde eder. Dolayısıyla Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*'yi hocasını bilgilendirme amacıyla yazmıştır (*İh-bârü'l-'ulemâ*, s. 283). Ancak bu bilgi doğru olamaz. Çünkü Tevhîdî giriş kısmında eserini dostu Bûzcânî'nin isteği üzerine kaleme aldığını söylemekte, ayrıca eserin birçok yerinde hocasının fikirlerine geniş yer vermektedir.

el-İmtâ' ve'l-mu'ânese'nin I. cildinde uzunca bir mukaddimeden sonra ilk ge-

ceki oturumun yer aldığı kısımda vezir, sohbet esnasında takip edilmesi gereken usulü hatırlatarak Tevhîdî'den sorulara çekinmeden cevap vermesini ister. Eş anlamlı bazı kelimeler arasında ne gibi farklar bulunduğu üzerinde sohbet devam eder. İkinci oturumun konusu o dönemin filozoflarıdır. Vezir, önce Tevhîdî'den hocası Ebû Süleyman es-Sicistânî'nin kendisi hakkındaki düşüncelerini, ardından dönemin filozoflarından İbn Zür'a, İbnü'l-Hammâr, İbnü's-Semh, Ebû Bekir el-Kümesî, İbn Miskeveyh, Nazîf er-Rûmî, İsâ b. Ali ve Yahyâ b. Adî ile ilgili fikirlerini öğrenmek ister. Tevhîdî, bunların her birini ayrı ayrı değerlendirerek felsefe tarihi açısından çok değerli bilgiler verir. Üçüncü oturum, Tevhîdî'nin önde gelen bürokrat ve sanat adamları hakkında verdiği bilgilerden ibarettir. Dördüncü ve beşinci oturumların konusunu Bûzcânî ile Tevhîdî'nin bir zamanlar hizmetinde bulunduğu, fakat karşılığını alamadığı için *Ahlâku'l-vezîreyn* adlı eserinde kendisini hicvettiği Büveyhî Veziri Sâhib b. Abbâd ile önde gelen devlet adamlarının ahlâkî durumları teşkil etmektedir. Altıncı oturum milletlerin temel karakteristiğine ayrılmıştır. Yedinci gecenin gündemini devlet adamlarının edebiyattan çok matematikle ilgilenmeleri konusu teşkil eder. Sekizinci oturum, yahudi asıllı Vehb b. Yaîş'in felsefe öğretiminde uygulanan yöntemin verimsiz olduğunu ileri sürerek kaleme aldığı risâlede eleştirdiği görüşlerin tartışmasıyla başlar ve gerçeği bulmada Arap nahvinin mi yoksa Yunan mantığının mı daha üstün olduğu konusuna devam eder. Dokuzuncu oturum canlıların karakterleri üzerinedir. Onuncu geceli oturumun konusu canlıların anatomisi, ömür süreleri, üremeleri ve diğer bazı özellikleridir. Eserde on bir ve on ikinci oturumlar yer almamıştır. On üçüncü oturum nefis hakkındadır. On dördüncü oturumda ahlâkî bir erdem olan vakar ve sekînet tartışılır. On beşinci gecede Tevhîdî, Vehb b. Yaîş'ten dinlediği özdeyiş mahiyetindeki bazı felsefî ifadeleri nakleder. On altıncı oturumda vezir, Tevhîdî'den Ebû'l-Hasan el-Âmirî'nin *İnkâzû'l-beşer mine'l-cebri ve'l-kader* adlı eseri hakkında bilgi vermesini ister.

Eserin II. cildi kısa bir mukaddimeden sonra on yedinci oturumla başlar. İbn Sa'dân burada Tevhîdî'den İhvân-ı Safâ'nın kurucularının kimliğini ve amaçlarının ne olduğunu sorar. Vezir on sekizinci oturumun müstehcen fıkralara ayrılmasını ister. On dokuzuncu geceli sohbet bazı

edip ve şairlerle din ve devlet büyüklerinin hikmetli sözlerine ayrılmıştır. Yirminci gecede vezir Tevhîdî'den, Hz. Peygamber'in hadisleri içinde belâgat açısından önemli bulduklarını anlatmasını ister. Yirmi birinci oturumda İbn Sa'dân insanın şarkı dinlerken niçin nakarattan zevk aldığını sorar. Yirmi ikinci oturumda da Bağdat felsefe çevrelerince beğenilmeyen Horasanlı Ebû'l-Hasan el-Âmirî'nin görüşleri üzerinde konuşulmasını ister. Yirmi üçüncü oturumda Tevhîdî, Hz. Peygamber'in hadislerinden yaptığı seçmeleri sunar. Yirmi dördüncü gecede sohbette bazı hayvan türleriyle madenlerin özellikleri anlatılır. Yirmi beşinci oturumun konusunu nazım ve nesirden hangisinin daha etkili olduğu hususu teşkil eder. Yirmi altıncı gecede bazı özdeyişlere yer verilmiştir. Yirmi yedinci gecede sohbetin konusu tesadüfün mahiyetiyle ilgili olup yirmi sekizinci oturum bunun devamı mahiyetindedir.

Müellif III. cilde uzunca bir mukaddime ile başlamakta, Bûzcânî'ye minnet ve şükranlarını sunduktan sonra yirmi dokuzuncu oturuma geçmektedir. Burada Tevhîdî önce, "O evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtıdır" meâlindeki âyetin açıklaması konusunda vezirin sorusunu cevaplandırır. Otuzuncu gecede bazı kelimelerin gramer özellikleri üzerinde durulur. Otuz birinci oturumda sohbet savaş ve savaşla ilgili konularla başlar; devamında ahmak ve budalalardan, sofrâ âdâbından, cömertler ve oburlardan söz edilir. Otuz ikinci ve otuz üçüncü gecelerin sohbet konusu bir önceki oturuma aynıdır. Otuz dördüncü oturumda Tevhîdî, yöneten-yönetilen ilişkileri üzerine hocası Ebû Süleyman'dan dinlediklerini aktarır. Otuz beşinci oturum kelâm ve felsefeyle ilgilidir. Otuz altıncı oturumda aralarında ses benzerliği bulunan kelimeler söz konusu edilir. Otuz yedinci gecede sohbet yiğitlik, mertlik gibi erdemler üzerinde devam eder. Otuz sekizinci oturum, genellikle X. yüzyılın ikinci yarısında devlet yönetiminde meydana gelen zaafî ve özellikle 362 (973) yılında Bağdat'ta cereyan eden yağma hadisesini konu edinir. Otuz dokuzuncu gecede hazırcıya, nâdir söz söyleme vb. hususlar konuşulur. Son oturumda vezir Tevhîdî'den, Ebû Temmâm ve Buhtürî gibi ünlü şairler hakkındaki kanaatini öğrenmek ister ve ardından ona mezheplerin ortaya çıkış sebeplerini sorar.

*el-İmtâ' ve'l-mu'âne*se ihtiva ettiği konuların çokluğu ve çeşitliliği bakımın-

dan, ayrıca X. yüzyılın ikinci yarısında Bağdat merkez olmak üzere İslâm toplumundaki bilim ve düşünce hareketlerine, dil, edebiyat ve sanat alanındaki gelişmelere, içtimai, siyasî ve ahlâkî hayattaki değişimlere ışık tutması açısından örneğine az rastlanan bir kültür kaynağıdır. Tevhîdî eserinin sonuna kendisinin iki mektubunu da ilâve etmiştir. Bunlardan ilki İbn Sa'dân'a, ikincisi Bûzcânî'ye hitaben kaleme alınmıştır.

*el-İmtâ' ve'l-mu'âne*se, Ahmed Emîn ve Ahmed ez-Zeyn tarafından üç cilt olarak yayımlanmıştır (Kahire 1939-1944; Beyrut 1373/1953). I. ciltte, sadece Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (III. Ahmed, nr. 2389) nüsha esas alınmışken II ve III. ciltler Milano nüshası ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca her cildin sonuna kişi, yer, millet, kabile, fırka ve kitap adları ayrı ayrı konulmak suretiyle kitaptan istifade kolaylaştırılmıştır. Bununla birlikte eserin yeniden ilmi bir neşrine ihtiyaç vardır. David Samuel Margoliouth eserden yaptığı seçmeleri İngilizce tercümesiyle ("Some Extracts from the Kitâb al-İmtâ' wa'l-mu'ânasah of Abû Hayyân Tauhidî", *Islamica*, Leipzig 1926, II, 380-390), L. Kopf ise zoolojiyle ilgili olan metinleri yine İngilizce çevirileriyle birlikte ("The Zoological Chapter of the Kitâb al-İmtâ' wa'l-mu'ânasa of Abû Hayyân al-Tauhidî", *Osiris*, XII [1956], s. 390-403) yayımlamıştır. Marc Bergé de eserin bazı bölümlerini Fransızca'ya çevirmiştir ("Kitâb al-İmtâ' wa'l-mu'ânasa d'Abû Hayyân al-Tawhidî", *Etudes philosophiques et littéraires*, nouvelle série, nr. 2, Paris 1977; nr. 3, 1978).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hayyân et-Tevhidî, *el-İmtâ' ve'l-mu'âne*se (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn), Beyrut 1373/1953, I-III, tür.yer.; ayrıca bk. Ahmed Emîn'in girişi, I, e-t; a.mlf., *el-Mukâbesât* (nşr. Hüseyin eş-Şirâzî), Bombay 1306, tür.yer.; a.mlf., *Resâ'il* (nşr. İbrâhîm el-Kilânî), [baskı yeri ve tarihi yok], (Dâru Talas), tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 78-82; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-'ulemâ'* (Lippert), s. 283; İbrâhîm el-Kilânî, *Ebû Hayyân et-Tevhidî*, Beyrut 1957; Marc Bergé, "Genèse et fortune du Kitâb al-İmtâ' wa'l-mu'ânasa d'Abû Hayyân al-Tawhidî", *BEO*, XXV (1972), s. 97-104; a.mlf., "Les écrits d'Abû Hayyân al-Tawhidî", a.e., XXIX (1977), s. 53-63; a.mlf., "Temprament et caractère d'Abû Hayyân al-Tawhidî", *Les cahiers de Tunisie*, XXXII/127-128, Tunus 1984, s. 53-86.

MAHMUT KAYA

İMTİHAN

(bk. BELÂ).

İMTİNÂ'

(الإمتناع)

Bir şeyin imkânsızlığı anlamına gelen akli hükümlerden biri (bk. HÜKÜM).

İMTİYAZ MADALYASI

Osmanlılar'da genel nitelikteki en değerli madalya.

Devlete ve ülkeye bağlılık gösterenlere, millet ve memleket yararına bir keşifte bulunanlara ve devletin verdiği görevleri başarıyla yerine getirenlere verilerek üye-

Ebû Hayyân et-Tevhidî'nin *el-İmtâ' ve'l-mu'âne*se adlı eserinin ilk iki sayfası (TSMK, III. Ahmed, nr. 2389)

٢
 باطن ما يصفه الخبز . وبالجملة الدار انتمنقنا
 في الخبز المننق . والنسب المننق عليه . وانما
 يتنقنا ن بالعل المننق في احداها والجز المننق
 في الاخرى . وانا اعوز بالله الملك المننق الجبار
 العزيز الكريم الماجد . ان اجعل خطي واعين شدي
 والقيدي الي الي المننق . وانما في الي ما يصفه اول
 ولا يصفه اخر . هذا وانما في ذيل الكهولة وبادئة
 المشيخة . وفيها من ان لم يزد التجار .
 فيما سلف ايامه . في حاله ومقامه . وفيه
 وضاهيه . وشده ورحاهيه . وسرايه وضاهيه
 وتخصه ورحاهيه . فنذرت قطع الخبز من فلاحه
 ووقع الي من نذركه واستنصاحه . فالي الله
 اقرع من كان ريث وعجل . وعلبه اول كل يوم اول
 وايه استغين في كل يوم اول . وقسمت الي الخبز
 حفظ الله وحك . ووكل المسلمة بك . واقرع

١
 بسم الله الرحمن الرحيم
 تبارك اسمك يا ذا الجلال والإكرام
 سبحانك ما كان ينبغي لك ان يكون
 من كان من العارفين . ووصل الخبز في الاخرة
 من اراهدين . وطرف بالوز والنعيم من قطع طعمه
 من الخبز الجوز . ولله رب العالمين . وصلى الله
 علي بيته وعلي اله الطاهرين اما بعد فاقول
 بسبب النسي . وكان من اراهدين من قطع طعمه
 ببول ما يجمع منه ولم يملك صفة كله فيما يملكه .
 ولم يفتد سانه فيما يرضه اليه . ويطلبه عليه ولم
 يران عقل العام الرشيد . فو قف على المننق البلد
 وان را على الخبز الصبر . مقدم على أي امر العزير
 فندرت قطع خطه في العاجل . ولعله ايضا يقطع خطه في
 الاجل . فان صالح الدنيا مغفوة بمرئها في الاخرة
 وكلها من المر في هذا العالم في تقابلة متجوزة الخلف
 في ذلك العالم . وظاهر ما يراعيان تغضرا
 بلن